

Študijná príručka: Kamenná doba

Táto príručka je určená na zopakovanie a prehĺbenie vedomostí o živote v pravekej spoločnosti počas paleolitu a neolitu. Obsahuje kvíz s kľúčom správnych odpovedí, námety na esej a komplexný slovník kľúčových pojmov.

Kvíz s krátkymi odpoveďami

Odpovedzte na nasledujúcich desať otázok v rozsahu 2-3 viet. Vaše odpovede by mali byť založené výlučne na informáciách z poskytnutého textu.

1. Čo je to antropogenéza a kto je považovaný za zakladateľa evolučnej teórie?
2. Vymenujte aspoň tri vývojové stupne človeka a stručne ich charakterizujte.
3. Aké významné nálezy z obdobia paleolitu pochádzajú z územia Slovenska?
4. Opíšte prirodzenú deľbu práce v paleolitickej spoločnosti.
5. Aký význam mal oheň pre pravekých lovcov na sklonku paleolitu?
6. Aké formy umenia a náboženských predstáv existovali v paleolite?
7. Čo spôsobilo prechod od paleolitu k mezolitu a ako sa zmenil život ľudí?
8. Definujte pojem „neolitická revolúcia“ a uveďte jej hlavné znaky.
9. Aké nové technológie a nástroje sa objavili v neolite a na čo slúžili?
10. Aké bolo postavenie ženy v neolitickej spoločnosti a čo bolo centrom náboženského uctievanie?

Kľúč správnych odpovedí

1. Antropogenéza je proces vývoja človeka z jeho živočíšneho predchodcu až po dnešný druh *Homo sapiens sapiens*. Za zakladateľa evolučnej teórie, podľa ktorej sa život vyvíja z nižších foriem na vyššie, je považovaný britský prírodovedec Charles Robert Darwin.
2. Medzi vývojové stupne človeka patrí **človek zručný (*Homo habilis*)**, ktorý žil v Afrike a vyrábala jednoduché nástroje. **Človek vzpriamený (*Homo erectus*)** sa už pohyboval na nohách a osídlil aj Európu a Áziu. **Človek rozumný (*Homo sapiens*)** a **človek dnešného typu (*Homo sapiens sapiens*)** predstavujú ďalšie stupne, pričom druhý menovaný osídlil všetky kontinenty.
3. Z územia Slovenska pochádzajú významné nálezy neandertálskeho človeka, konkrétne lebka zo Šale a odliatok mozgovne z Gánoviec. Okrem toho sa v Moravanoch nad Váhom našla soška ženy z mamutieho kla, známa ako Moravianska venuša, ktorej vek sa odhaduje na 23-tisíc rokov.
4. V paleolitickej spoločnosti existovala prirodzená deľba práce medzi mužom a ženou. Muži sa venovali lovu, obrane skupiny a výrobe pracovných nástrojov. Ženy sa starali o rodinu, zhotovovali odevy a zbierali lesné plody.
5. Oheň bol pre paleolitických lovcov zdrojom tepla a svetla. Okrem toho ich chránil pred nebezpečnými šelmami a pravdepodobne sa využíval aj pri love veľkých zvierat, ako boli mamuty.
6. V paleolite vznikli prvé umelecké prejavy, ako nástenné maľby, sošky venuší a zvierat, a prvé šperky. Lovci už mali aj náboženské predstavy, o čom svedčí pochovávanie mŕtvych so zbraňami a šperkmi, čo dokazuje ich vieru v posmrtný život.
7. Na konci paleolitu zmena podnebia a koniec striedania ľadových a medziľadových dôb spôsobili vyhynutie veľkých zvierat. Lovci sa museli preorientovať na lov menšej zveri, čo viedlo k rozpadu veľkých spoločenstiev na menšie rodinné skupiny a k začiatku obdobia mezolitu.
8. Neolitická revolúcia označuje zásadné zmeny v spoločnosti, keď sa človek prestal živiť len lovom a zberom a naučil sa potraviny sám dorábať. Jej hlavnými znakmi sú začiatok pestovania plodín (roľníctvo) a domestikácia hospodárskych zvierat (pastierstvo).

9. V neolite ľudia začali vyrábať kvalitnejšie brúsené a vŕtané kamenné nástroje. Významným objavom bola výroba pálenej keramiky (hrnce, misy, zásobníc), ktorá slúžila na uskladňovanie potravín, a tiež sa rozvinulo tkáčstvo na výrobu látok a odevov.

10. V neolitickej spoločnosti mala žena významné postavenie a príslušnosť k rodine sa určovala podľa matky. Prevládalo náboženské uctievanie Veľkej matky, ktorá bola považovaná za pôvodcu života. Dôležitú úlohu zohrával aj Mesiac, podľa ktorého roľníci určovali správny čas na sadenie plodín.

Námety na esej

Nasledujúce otázky sú určené na hlbšiu analýzu a syntézu informácií. Odpovede na ne nevypracúvajte, slúžia ako podnet na samostatné premýšľanie a písanie.

1. Porovnajte a zhodnoťte životný štýl, sociálnu štruktúru a technologickú úroveň človeka v paleolite a neolite. Zamerajte sa na kľúčové rozdiely, ktoré definovali tieto dve epochy.
2. Detailne opíšte proces antropogenézy na základe poskytnutého textu. Zamerajte sa na jednotlivé vývojové stupne, ich charakteristické črty a geografické rozšírenie od Australopithecus po Homo sapiens sapiens.
3. Analyzujte význam „neolitickej revolúcie“ pre ďalší vývoj ľudskej spoločnosti. Diskutujte o tom, ako prechod na poľnohospodárstvo a pastierstvo ovplyvnil vznik stálych osád, nových technológií a zmenu duchovného života.
4. Rozoberte úlohu umenia a náboženstva v živote paleolitického človeka. Použite konkrétne príklady z textu (napr. Moravianska venuša, maľby v jaskyni Niaux, pohrebisko v Sungire) na ilustráciu ich symboliky a funkcie.
5. Opíšte prírodné prostredie starších štvrtohôr počas paleolitu. Vysvetlite, ako striedanie ľadových a medziľadových dôb ovplyvnilo faunu, flóru a stratégie prežitia pravekých lovcov a zberačov.

Slovník kľúčových pojmov

Pojem	Definícia
Antropogenéza	Vývoj človeka od najjednoduchších foriem (živočíšneho predchodcu) až po dnešný druh Homo sapiens sapiens.
Civilizácia	Stupeň vývoja spoločnosti a materiálnej i duchovnej kultúry v určitom období.
Deľba práce	Rozdelenie úloh v spoločnosti; v paleolite prirodzená deľba medzi mužmi (lov, obrana) a ženami (starostlivosť o rodinu, zber).
Domestikácia	Skrotenie a zdomácnenie divého zvieratá.

Evolúcia	Vedecká teória, podľa ktorej sa život na Zemi vyvíjal od jednoduchších foriem k zložitejším.
Homo	Latinský výraz pre „človek“.
Kamenná doba	Obdobie praveku, v ktorom si ľudia vyrábali väčšinu nástrojov z kameňa. Delí sa na staršiu (paleolit), strednú (mezolit) a mladšiu (neolit).
Keramika	Výrobky z pálenej hliny, ktorých výroba bola významným objavom neolitu. Slúžila na uskladňovanie potravín i na náboženské účely.
Komunita	Spoločenstvo ľudí.
Kultúrne plodiny	Rastliny vyšľachtené z divorastúcich rastlín, ktoré ľudia začali cielene pestovať v neolite (napr. pšenica, raž, hrach).
Mezolit	Stredná kamenná doba (približne 8 tis. až 6 tis. pred Kr.), charakterizovaná zmenou klímy, lovom menšej zveri a rozpadom veľkých spoločenstiev.
Moravianska venuša	Soška ženy vyrobená z mamutieho kla, nájdená v Moravoch nad Váhom. Jej vek sa odhaduje na 23-tisíc rokov.
Neolit	Mladšia kamenná doba (približne 6 tis. až 3,5 tis. pred Kr.), charakterizovaná prechodom k roľníctvu a pastierstvu (neolitická revolúcia).
Neolitická revolúcia	Prudká a výrazná zmena v spoločnosti v období neolitu, keď sa človek naučil dorábať potraviny (roľníctvo, pastierstvo) a prestal byť závislý od lovu a zberu.

Paleolit	Staršia kamenná doba (približne 3 mil. až 8 tis. pred Kr.), obdobie lovcov a zberačov a vývoja človeka (antropogenézy).
Palisáda	Drevená ochrana osady, ktorú si ľudia začali stavať na sklonku neolitu.
Revolúcia	Prudká, rýchla a výrazná zmena v spoločnosti.
Úrodný polmesiac	Oblasť medzi riekami Eufrat a Tigris (Mezopotámia) a v povodí Nílu, odkiaľ sa do Európy šírila neolitická revolúcia.
Veľká matka	Hlavné božstvo uctievané v neolite, považované za pôvodcu života. Jej uctievanie súviselo s významným postavením ženy v spoločnosti.